

О.М. Беляєва

УДК 378.147.31

СУЧАСНА АКАДЕМІЧНА ЛЕКЦІЯ

(сутність, переваги, недоліки, функції, принципи)

Розглянуто одну з найстаріших організаційних форм навчання – академічну лекцію. Проаналізовано переваги і недоліки лекції. Схарактеризовано функції і принципи лекції. Диференційовано теоретичні і психолого-педагогічні вимоги, які висуваються до сучасної академічної лекції. Акцентовано увагу на необхідності застосування інтерактивних прийомів під час лекції, які не лише дають змогу відійти від трансляції готових знань студентам, але й створюють умови для діалогу й активної взаємодії особи, що навчає, і осіб, що навчаються. У висновках автор зазначає, що недоліки академічної лекції, на які традиційно вказують науковці, можуть бути усунені шляхом постійного розвитку й удосконалення методичної грамотності, комунікативної та професійної компетентностей викладача.

Ключові слова: академічна лекція, переваги і недоліки лекції, функції та принципи лекції, інтерактивні прийоми.

Рассматривается одна из старейших организационных форм обучения – академическая лекция. Проанализированы преимущества и недостатки лекции. Охарактеризованы функции и принципы лекции. Дифференцированы теоретические и психолого-педагогические требования, предъявляемые к современной академической лекции. Акцентируется внимание на необходимости использования интерактивных приёмов во время лекционных занятий, позволяющих не только отойти от трансляции готовых знаний студентам, но и создающих условия для диалога и активного взаимодействия обучающего и обучающихся. В заключении автор указывает, что недостатки, которыми традиционно характеризуется академическая лекция, могут

бути усунути шляхом постійного розвитку та удосконалення методическої грамотності, комунікативної та професійної компетентностей викладача.

Ключевые слова: академічна лекція, переваги та недоліки лекції, функції та принципи лекції, інтерактивні прийоми.

Academic lecture is regarded as one of the oldest organizational forms of education. The advantages and disadvantages of the lecture were analyzed. The functions and principles of lecture were defined. Theoretical and psychopedagogical requirements of a modern academic lecture were differentiated. The necessity of interactive methods usage during the lectures, that allow not only to abandon presentation of provided knowledge to the students, but also to create conditions for dialogue and active interaction between lecturer and student is focused on. In conclusion the author contends that the drawbacks of academic lecture, which are traditionally identified by researchers, can be eliminated by means of constant development and improvement of lecturer's methodical, communicative and professional competencies.

Key words: academic lecture, the advantages and disadvantages of lecture, functions and principles of lecture, interactive techniques.

У новому Законі України «Про вищу освіту» остання дефініюється як «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [3]». Відтак, здобуття вищої освіти є динамічним процесом, в якому органічно поєднані цілі, зміст освіти, способи і засоби отримання очікуваного результату, умови і форми організації навчання та виховання у вищій школі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що, незважаючи на різноманітні традиційні й інноваційні засоби, форми і методи навчання у вишах, нині лекція залишається тим засобом педагогічного впливу, який, за С. Архангельським, «стоїть над усіма цими засобами, об'єднує, координує і спрямовує їх. Цей засіб — слово викладача, його живе мовлення — *Verba Magistri* [2, с. 319]». Подібну думку висловлює й О. Тимофєєв, котрий зазначає, що «... використання лекції в навчальному процесі ... ніколи не втратить своєї значущості і навіть навпаки, у сучасних умовах її актуальність лише зростає [11, с. 70]».

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена науковою дискусією, яка протягом багатьох десятиліть (а точніше – вже майже двох століть!) точиться навколо академічної лекції: від заперечення цінності і доцільності лекційного навчання в умовах сьогодення, про що свідчить невпинне скорочення лекційних годин з фундаментальних і гуманітарних дисциплін до визнання лекції основною формою навчання у вищій школі.

Досліджуючи феномен академічної лекції, білоруська вчена Т. Тягунова, зауважує, що лекція — це «академічний динозавр», який, незважаючи на всі історичні трансформації освітньої системи, не лише чудово зберігся, але й отримав свого роду ген безсмертя [12, с. 40]. Відтак, слід погодитися з тезою, що відмова від лекцій призводить до зниження наукового рівня підготовки студентів, порушує системність і рівномірність роботи протягом семестру [6].

Мета дослідження полягає в аналізі та синтезі теоретичних положень сучасної дидактики вищої школи щодо академічної лекції.

Мета дослідження зумовлює його завдання: уточнити переваги і недоліки академічної лекції; систематизувати функції і принципи лекції; визначити шляхи осучаснення цієї організаційної форми навчання у вищій школі.

Відомо, що від часу заснування найстаріших європейських університетів до першої половини XIX ст. лекція залишалась одним із основних методів і форм навчання. Слід зазначити, що М. Ломоносов, будучи не просто видатним вченим, але й педагогом, був серед тих науковців, які робили спроби поєднання лекцій з практичними заняттями і науково-дослідною роботою. Проте, широкого застосування цей підхід не набув, і лише в середині XIX ст. серед університетської спільноти почала поширюватися думка щодо необхідності скорочення лекційних курсів і збільшення кількості годин на практичні заняття.

Існує чимало визначень цієї організаційної форми навчання. Так, за Т. Туркот, лекція — «це стрункий, логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певної наукової проблеми, теми чи розділу навчального предмету, ілюстрований за необхідністю наочною та демонструванням дослідів [13, с. 194]. Дефініція лекції, запропонована А. Кузьмінським є більш лаконічною: «Лекція — це чіткий, системний виклад окремої наукової проблеми або теми [4, с. 317]». На думку О. Тимофєєва, лекція — один зі вербальних методів викладу навчального матеріалу, який здійснюється монологічним способом [11, с. 70].

Синтезуючи погляди науковців [1; 4; 5; 6; 7; 11; 13; 14], слід констатувати, що академічна лекція, будучи надзвичайно ємним педагогічним явищем, порівняно з іншими організаційними формами і методами навчальної роботи студентів у вищій школі, має низку переваг, таких, як: 1) у процесі читання лекції враховується специфіка професійної підготовки студентів, їхні інтереси; 2) лекція озброює студента не лише знаннями, але й переконаннями, вміннями давати критичну оцінку матеріалу, що розглядається; 3) лекція відкриває можливості прямого контакту лектора зі слухачами, що значно посилює їхню увагу, при цьому враження від матеріалу, що вивчається, значно зростає не лише завдяки

вербальним – так званому «живому слову», але й паравербальним засобам (інтонація, міміка, поза, жести), які застосовує лектор 4) залежно від сприйняття аудиторією лекційного матеріалу лектор має змогу вносити необхідні корективи у його зміст; 5) лекційне викладання вирізняється економністю в часі, адже за дві академічні години висококваліфікованої лекції студент отримує значно більший обсяг наукової інформації, ніж під час самостійного опрацювання друкованих (електронних) джерел; 6) лекція має особливе значення для тих, хто у майбутньому планує пов'язати життя із професійно педагогічною діяльністю.

Традиційно вважається, що лекції необхідні в таких випадках: 1) відсутня навчальна література з нових курсів; 2) новий матеріал конкретної теми ще не знайшов втілення в підручниках або викладений у застарілому трактуванні; 3) деякі розділи й теми курсу викликають труднощі під час самостійного вивчення, тому неодмінно потребують методичної переробки, яку здійснює лектор; 4) вихідні положення курсу в підручниках, посібниках і наукових статтях викладені суперечливо, подаються взаємовиключні концепції, що їх пояснюють, тому лекція має на меті дати об'єктивну оцінку різних підходів і трактувань [5; 6; 7].

До основних функцій лекції вчені відносять [5; 6]: інформаційну — лекція — джерело адаптованої для студентів наукової інформації, ознайомлення зі змістом, принципами і закономірностями розвитку певної наукової галузі; орієнтувальну — ознайомлення з наявною літературою з дисципліни (тем/-и), генезисом, сучасним станом і перспективами наукових концепцій, теорій, критичний аналіз стану теорії і практики, окреслення шляхів наукового пошуку; пояснювальну — роз'яснення змісту основних понять, надання дефініцій нових термінів, розкриття закономірностей; систематизувальну — вибудова стрункої системи знань, інтеграція з іншими навчальними дисциплінами й організаційними формами навчання; переконувальну або доказову — аргументованість,

внутрішня переконливість, логічність, оперування фактами, наявність достатньої кількості переконливих прикладів і обґрунтувань, що викликає у студентів інтерес до пізнання, любов до науки, дає поштовх для самостійної роботи, активізує їхню пізнавальну діяльність; виховну — формування професійного світогляду.

Услід за Ю. Сорокіним, О. Семеног виокремлено такі принципи академічної лекції [10, с. 93]:

- професійної значущості, який виявляється в повідомленні необхідних відомостей зі сфери професійної діяльності;
- науковості — полягає у дослідженні об'єктивного (істинного) змісту речей і явищ та їх взаємодії; новизна професійно орієнтованої інформації, її пізнавальна цінність характеризуються наявністю теоретичних положень, нових знань, обґрунтованих у фундаментальних або прикладних наукових дослідженнях і розкритих в авторській концепції;
- доступності, зрозумілості, легкості сприйняття інформації фахівцями однієї чи кількох галузей, відповідності повідомлення комунікативній сприйнятливості користувача;
- змістової завершеності, який реалізується в цілісності розкриття окреслених завдань;
- інтертекстуальності, суть якого — у діалозі із певною чужою смисловою позицією, у взаємодії «своїї» і чужої мови (залученні читача до авторського міркування).

Іншою українською дослідницею — Т. Туркот виокремлено 11 ознак лекції, яка, на її думку, відповідає сучасним вимогам дидактики вищої школи. На наш погляд, ці ознаки можуть бути розділені за двома параметрами: теоретичні і психолого-педагогічні вимоги до лекції. За першим параметром сучасна лекція вирізняється: 1) науковим викладом великого обсягу сучасної наукової інформації, що чітко систематизована,

концентрована, методично грамотно опрацьована; 2) доказовістю й аргументованістю суджень; 3) достатньою кількістю фактів, прикладів, текстів, документів, які ілюструють основні тези лекції; 4) логічністю і лаконічністю викладу матеріалу; 5) аналізом різних поглядів на проблему; 6) вичерпним висвітленням наукової проблеми чи теми [13, с. 194–195].

Згідно з другим параметром на сучасному лекційному занятті лектор повинен: 1) активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів різноманітними засобами; 2) чітко окреслювати коло запитань для самостійного опрацювання; 3) надавати студентам можливість слухати, осмислювати і занотовувати лекційний матеріал; 4) встановлювати контакт з аудиторією та забезпечувати ефективний зворотній зв'язок зі слухачами; 5) педагогічно доцільно використовувати різноманітні наочні засоби *ibid.*

Водночас за певних умов лекція може мати й низку недоліків, з-поміж яких вчені [4; 6; 13; 14] називають такі: 1) у змісті лекції не відображаються актуальні проблеми сучасної науки, культури, виробництва; 2) невідповідність змісту й обсягу лекційних курсів чинним навчальним планам, порушення логіки вивчення тем і розділів; 3) не забезпечується ефективний зв'язок лекції з іншими організаційними формами навчання і самостійною роботою студентів зокрема; 4) лекційне навантаження виконують особи, які не мають належного професійно педагогічного досвіду; 5) не приділяється належна увага вдосконаленню лекційного викладання на основі використання новітніх досягнень психології та педагогіки й передового досвіду; 6) недостатньо налагоджене співробітництво кафедр, що призводить до дублювання змісту навчального матеріалу.

Висуваються й інші аргументи: лекція привчає до пасивного, некритичного сприйняття чужих думок (при цьому чим кращий лектор, тим більша вірогідність такого явища); відвідування лекцій привчає до школярства і відбиває потяг до самостійних занять; студенти неоднаково

сприймають лекційний матеріал, часто записують слова лектора механічно, не усвідомлюючи і не аналізуючи їх [13; 14]. Між тим, багаторічний досвід викладання у вищій школі та аналіз спеціальних джерел дають змогу стверджувати, що питання уваги й активності студентів на лекційних заняттях, інформативної і комунікативної цінності цих занять обумовлені низкою психолого-педагогічних передумов і чинників, які потребують спеціального дослідження, тому «неактивність» швидше слід розглядати виключно як розхожу думку, *sui generis* університетський міф, який має мало спільного з освітньою реальністю.

Слід погодитися з Ю. Рюміною [9], котра вважає, що застосування інтерактивних прийомів (активізація індивідуальної або групової роботи зі студентами, виконання студентами різних завдань, оцінка ступеня засвоєного матеріалу) під час лекції не лише дає змогу осучаснити лекційні заняття, відійти від трансляції готових знань студентам, але й створити умови для діалогу й активної взаємодії. Крім того, така лекція є творчим спілкуванням лектора з аудиторією, ефект якого в пізнавальному й емоційному відношеннях не нижчий за ефект матеріалу, що викладається на лекції. Як зазначає О. Тимофєєв, дія лекції не завершується після її закінчення, тому лекція вартісна своїм пролонгованим впливом, вона повинна залишитися в пам'яті слухачів і підштовхувати їх до подальшого, поглибленого вивчення предмета [11, с. 72].

У цьому контексті доречно пригадати слова видатного хірурга і педагога М. Пирогова: «... ніщо так не збуджує стільки розумової діяльності, як активна участь у наукових заняттях. У той самий час, коли ми слідкуємо за ходом думок іншого, нам самим багато чого приходить на думку; у нас відразу зароджуються питання, сумніви і заперечення. І всі наставники, якщо вони бажають, щоб їхні слухачі засвоювали науку, повинні також бажати, щоб розум слухачів перебував у постійній праці [8, с. 138–139]». Суголосим попередній цитаті є й твердження О. Семеног,

що «дія лекційного матеріалу повинна стимулювати й розвивати, передусім не систему знань, а мислення й навички самостійної дослідницької роботи [10, с. 91]».

Висновки. Сучасна академічна лекція, за умови відповідності сучасним вимогам дидактики вищої школи, має низку незаперечних переваг порівняно з іншими організаційними формами і методиками навчальної роботи студентів у вищій школі, а тому залишається невід’ємною складовою системи вищої освіти. Недоліки академічної лекції, на які традиційно вказують науковці, можуть бути усунені шляхом постійного розвитку й удосконалення методичної грамотності, комунікативної та професійної компетентностей викладача.

Сформульовані висновки не мають вичерпного характеру та відкриті для наступних доповнень і уточнень у зв’язку з чим **перспективні шляхи подальших наукових розвідок** вбачаємо в поглибленому дослідженні: різноманітних аспектів організації та проведення лекційних занять у вищій школі; психолого-педагогічних передумов і чинників, які забезпечують підтримання уваги й активності студентів на лекційних заняттях; впливу індивідуальності викладача на студентську аудиторію.

Література

1. Алексюк А. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : [підруч. для студ. вищ. навч. закл] / Анатолій Миколайович Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Архангельский С. И. Лекции по теории обучения в высшей школе / Сергей Иванович Архангельский. – М. : Высшая школа, 1974. – 384 с.
3. Закон України “Про вищу освіту”. Набрав чинності від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/>
4. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / Анатолій Іванович Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.

5. Методические аспекты организации лекционных занятий в вузе : методические указания [Текст] / А. М. Рубанов, Л. А. Харкевич, В. А. Иванов и др. – Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. – 52 с.

6. Педагогика и психология высшей школы : [учебн. пособ.] ; отв. ред. М. В. Буланова-Топоркова. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 544 с.

7. Педагогіка вищої школи [Текст]: навч. посіб / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.

8. Пирогов Н. И. Избранные педагогические сочинения [Текст]; сост. А. Н. Алексюк, Г. Г. Савенюк / Н. И. Пирогов. – М. : Педагогика, 1985. – 496 с.

9. Рюмина Ю. Н. Интерактивная лекция как форма обучения в системе профессиональной подготовки бакалавров / Ю. Н. Рюмина // Вестник Шадринского государственного педагогического института : онлайн версия журн. – 2014. – №1(21). – Режим доступа: <http://shgpi.edu.ru/nauka/vestnik-shgpi/vestnik2014-1>

10. Семеног О. Академічна лекція як професійний комунікативний феномен / Олена Семеног // Естетика і етика педагогічної дії : [зб. наук. праць / головн. ред. Зязюн І.А.]. – Київ – Полтава, 2011. – Вип. 2. – С. 91—101.

11. Тимофеев А. А. Лекция – высший уровень педагогического мастерства / А. А. Тимофеев // Стоматолог – практик. — 2013. — № 4. — С. 70—73.

12. Тягунова Т. Академическая лекция (о некоторых чертах университетской практики в ее повседневном осуществлении) / Татьяна Тягунова // Академическая лекция: преподавание и исследование : [сб. науч. ст. / под ред. Тягуновой Т. В., Полонникова А. А.]. — Минск : БГУ, 2010. — С. 40—83.

13. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / Туркот Тетяна Іванівна. — К. : Кондор, 2011. — 628 с.

14. Ягупов В. В. Педагогіка : [навч. пос.] / Василь Васильович Ягупов. — К. : Либідь, 2002. — 560 с.